

İZMİR İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI

**TÜRK HUKUK ve SİYASET ADAMI
SEYYİT BEY
SEMPOZYUMU**

(16 Mayıs 1997)

İZMİR - 1999

SEYYİT BEY'İN HAKİMİYET ANLAYIŞI

Yrd.Doç.Dr. A. Bülent ÜNAL

İnsanın yeryüzündeki mevcudiyetinden itibaren diğer insanlarla sosyal ilişkiler içinde olması, siyasetin ve bu manadaki hâkimiyetin bir ihtiyaç olarak belirmesine sebep olmuştur. Bunun, bir arada yaşamının doğurduğu bir zorunluluk olduğu da söylenebilir. İnsanlar tarağın dişleri gibi eşit olmadıklarından belli niteliklerde diğerlerinden üstün olanlar tabi olarak öyle olmayanların davranışlarını kendi istekleri doğrultusunda kontrol edebilmeye başladığında hakimiyetten söz edilebilir. Bu sevk etme faaliyeti hayatın her boyutunda kendini gösterebilmektedir. Hatta sadece insanlar arasında değil, diğer bütün varlıklarda da bu çeşit hakimiyet davranışı görülmektedir. Ancak insanların birbirlerinin davranışlarını her kontrol etme faaliyeti de aynı hakimiyet kategorisinde incelenemez. Çünkü insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplulukların boyutları ve amaçları çeşitlidir. Bir aileyi, dini veya derneği teşkil eden bir araya gelmede ortaya çıkan hakimiyet ile bir devletteki hakimiyet arasında fark vardır. Allah'ın hakimiyeti ile kulun hakimiyetini de bu bağlamda kozmolojik ve siyasi hakimiyet olarak ayırmak gerekmektedir.

Hakimiyet veya egemenlik devlette, mevcut çeşitli unsurlara ait kuvvetleri bir araya getiren hakiki bir bağlama kuvveti olarak tarif edilebilir. Ki buna siyasi egemenlik adını verebiliriz.

Toplumda tabiatıyla herkesi memnun etmek mümkün değildir. Birlikte yaşayabilmek için karşılıklı tahammül ve hoşgörü gereklidir. Siyasetin de mümkün olan en çok insanı memnun etme gayretinde olması gereklidir. Siyasetin özünde hakimiyet anlayışı yer alır. Siyaset, sahip olunan hakimiyet anlayışına göre şekillenir, ona göre tezahürler sergiler. Bu manada siyaset, kendisinden çok daha kapsamlı bir kavram olan hakimiyetin bir uzantısı olarak düşünülebilir.

Hakimiyet hadisesi, hükmeden- hükmedilenin veya yöneten - yönetilen ikilisinin varlığını gerekli kılar. Bu bağlamda Hz.Peygamber de İslamiyet'in ilk devirlerinde valiler, memurlar tayin etmiş, kendisi de devlet başkanlığı görevini bizzat ifa etmişti. Yöneten ve yönetilen ikilisi o devirde de oluşmuştu. Atanan veya atanacak valilerin özellikleri tartışma konusu olmamıştı. Hz.Peygamber'in vefatının akabinde gündeme gelen halife seçimi esnasında, halifede bulunması gereken vasıflar tartışılmamıştır. **Tanrının-kulun hakimiyeti** söylemi ne Hz.Peygamber döneminde ne de ilk üç halife döneminde tartışılmıştır. Emeviler'den itibaren *Allah'ın hakimiyeti*, *Allah'ın halifesi* tabirleri gündeme gelmiştir. Halife kavramı, ilk devirdeki **H.z.Peygamber'e halef olma** anlamından çok daha farklı anlamlar ifade eder olduğu halde tarihi bir kurum olarak 19. Asrın sonuna kadar ulaşmıştır. Hilafetin Kureyşliliği tartışmaları Yavuz'un hilafeti Ridaniye zaferiyle İstanbul'a getirmesi ile sona erdirilmiştir. Kureyş'e değil Osmanlı'ya ait bir hanedanın saltanatı, hilafetle birlikte sürdürmesi hiç de yadırganmamıştır. 19. Asır sonlarına gelindiğinde fiilen hilafetin fonksiyonu ortadan kalkmış bulunmaktaydı. Osmanlılar, Ortadoğu'da Balkanlarda aciz ve zayıf konuma düşmüşlerdi. Bu dönemde yeni formül arayışları başladı. Hilafetin fonksiyonunun millet adına Meclise yüklenmesi gündeme getirildi. Kısa bir müddet devam eden bu anlayış mecliste herhangi bir muhalefetle karşılaşmamış ve kabul görmüştür.

Haddi zatında hilafetin mevcudiyeti meclisin kurulmasına bir engel olarak da görülmemiştir. Bu da hilafetin Meclisin bir alternatifi olarak düşünülmeye başladığını ifade etmektedir. Ancak Meclisin kurulması, hilafetin bilfiil atıl kalması ve yönetimin halife dışındaki bir merciin eline geçmesi anlamına gelmiştir. Gerçi aynı anda birden fazla halifenin mevcudiyetini aykırı bulmayan Gazali'nin görüşü bu noktada ehemmiyet arz etmektedir.

Seyyid Bey de o devirde hilafetin fonksiyonunun meclise devredilmesi gerektiğine kâni olanlardan biridir. Bu kanaatini, Hilafet'in Mahiyet-i Şer'iyesi isimli eserindeki ilginç bir çıkarımla ortaya koyar;

H.z.EbuBekir, H.z.Ömer, H.z.Ali ve H.z.Osman'ın görevlerine olan titizliklerini hakkaniyetlerini konuşmasında dile getiren Seyyid Bey, bunları, daha önce *Sûri* ve *Hakiki* olarak iki kısma ayırdığı hilafetin hakiki kısmına dahil eder ve şöyle der:

“İşte gerçek hilafet böyle olur. Halife diye de böyle zatlara denir. Zamanımızda böyle halife bulmak mümkün müdür? Mümkün olmayınca halife aramanın manası kalır mı?”

Hilafet makamına layık kimse bulunmadığı gerekçesiyle daha sonraki cümlelerinde hilafetin lüzumsuzluğunu dile getirmektedir. Halifede bulunması gereken ahlaki vasıflara sahip olan ilk halifelerden sonraki dönemde ve zamanımızda bu evsafa insan bulunmadığı için halifelik müessesesinin anlamsızlığı ve lüzumsuzluğu çıkarımını yapmaktadır. Bunda da çok tutarlı olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Seyyit Bey'de Halifede bulunması gereken şartlarda ahlaki boyutun ön plana çıktığı söylenebilir. Seyit Beyin bu şekilde hilafetin lüzumsuzluğunu serd etme çabası, o devirdeki fiili durumun meşrulaştırılması gayretinin bir vechesi olarak değerlendirilebilir. O devirde böyle bir gayretin mevcudiyetini, hilafetin dini veya siyasi bir kurum olup olmadığı tartışmalarının mevcudiyetinden anlamaktayız. O dönemde Ali Abdurrazık tarafından yazılan ve Ömer Rıza Doğrul tarafından 1927'de terceme edilen *el-İslam ve Usulu'l-Hukm* isimli eserde de benzer fikirler serd edilmekte ve hilafetin şer'i mahiyetinden bahsedilirken Seyyid Bey'in de ifade ettiği tarzda hilafetin müessesese olarak teşekkülünün dinin bir gereği olarak tezahür etmediği, hilafetin dini olmasından ziyade dünyevi bir mahiyet arzettiği ifade edilmektedir. Seyyid Bey şöyle der:

Sözlerimin başında da söylemiştim. Şer'i Şerif nazarında hilafetten maksat hükümettir. Bir adaletli hükümet kurmaktır. Kur'an-ı Kerim de hükümet işinde idare tarzı olmak üzere bize meşvereti tavsiye ediyor. “Onların işleri kendi aralarında şuraya dayanır” diyor. Bizim de bugün kurmaya çalıştığımız idare usulü ve tarzı meşverettir. Hükümeti meşveret esası üzere kurmak istiyoruz. Ve hatta kurduk da. Bu idare usulü İlahi güzelliğe ve takdire mazhar olduğu halde daha ne istiyoruz, başımızda heyula gibi bir halife bulundurmanın ne manası vardır?

Kur'an'ın fevkalade önemle üzerinde durduğu ve onun hakimiyet ölçüsü diyebileceğimiz Hak ve Hakkaniyet Seyyit Bey'e göre de son derece önem arzeder. Şöyle diyor:

İslam'da ne dini teşkilat ne de idari teşkilat yoktur. İslam Şeriatı dini teşkilat kurmadığı gibi, idari teşkilatı da İslam ümmetine bırakmıştır.

İslamiyet mukaddes olarak yalnız bir şeyi tanır ki o da **Hakk**'tır. Mukaddes olan yalnız haklardır. Cenab-ı Hakkın ismi de Hakk'tır.

Seyyit Beyin hakimiyet anlayışında isti'la tahakküm teğallüb ve tasallut kavramları olumsuz mahiyet arz etmektedir. Velayet'ten bahsederken bu konudaki bakış tarzını açıkça görmek mümkün olmaktadır:

Velayeti İslam alimleri, "ister istesin, isterse diretsin bir başkasına söz geçirmek şeklinde tarif ederler. İşte velayetin manası budur. Şu halde İslam Şeriatına göre böyle ister istesin ister istemesin başkasına söz geçirmek hakkına sahip olan kimse var mıdır? Bu zorla söz geçirmek demektir ki tahakkümden başka bir şey değildir. Tahakküm şeriat açısından caiz midir? Evet bir kimsenin diğerine zorla söz geçirmeye kalkışması meşru olmazsa ona tahakküm denir, galebe çalmak denir ve nihayet saltanat denir. Fakat meşru olursa işte o zaman velayet denir.

Buradan anlaşıldığı k larıyla Seyit Beyin hakimiyet anlayışında meşruiyet kavramı da önem kazanmaktadır. Bu meşruiyetin kaynağı Seyit Bey'e göre milletin iradesidir. Zira Hilafeti Hakiki ve Suri olarak iki kısma ayırdığı konuşmasında Suri hilafetten bahsederken Emevi ve Abbasi halifelerinin bu kategoriye girdiğini çünkü bunların hilafetlerinin milletin arzu ve isteği doğrultusunda olmayıp kahr galebe ve istila yoluyla olduğunu belirtmektedir. Bu nevi istila tipindeki hakimiyetin halka rağmen oluşu sebebiyle gayr-i meşru olduğu kanaatini belirtmektedir. Suri halifelere devamla Osmanlı Sultanlarını da dahil eden Seyyit Bey bunları ilk raşit halifelerle kıyaslamakta ve onların hakiki yani Hz. peygamberin halefleri olduklarını, bunların ise şeklen halife olduklarını ifade etmektedir.

Kur'an'ın hakimiyet anlayışına vakıf olduğunu gördüğümüz Seyit Bey'e göre hakimiyette adalet icra edilmeli adalet tezahür etmelidir. Hilafet vasıtasıyla zalimin zulmü engellenmelidir. Adaletin tezahürü şartıyla Hakimiyetin ve hükümetin şekli de önemli değildir. Bunu da aynı metindeki şu pasajda görmekteyiz:

Hilafet demek hükümet demektir. Maksat memleket ve milleti adaletli bir şekilde güzelce idare etmektir. Yoksa hükümetin şekli değildir.

Halife hükümranlık konusunda ancak şer'i kurullarla sınırlıdır. Bundan da Halifenin her türlü eğrilikten uzak, sınırları şeriat tarafından belirlenmiş bir yoldan gitmesi gerektiğinin ve bu yolun da Hz. Peygamber

tarafından gösterilen *Kur'an Sünnet ve İcma-i ümmet* ile belirlenen yol olduğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır. Seyit Beyin konuşmasının başlarında İslam Mezheplerindeki hilafete dair telakkilerin beyanında halifenin adaleti tatbikten sapmasının kendi azline sebep olmasına dair cümleleri de bu fikri desteklemektedir. Seyit Bey şöyle der:

Halifenin haiz olduğu velayet-i amme; hakimiyet, ferdi velayet ve hakimiyetlerin muhassalasıdır. Doğrudan doğruya milletten mehuzdur. Ve haddi zatında milletin hakkı ve onun öz malıdır. Alelinfirad hiç bir ferde ait olmayıp belki hey'et-i ictimaiyeyi islamiyenin hakkıdır. Bunu benimsemeye hiç bir ferdin hakkı ve hiç bir cemaatin hakkı yoktur. Her ferdin bunda bir hissesi vardır. Alel umum efrad beyninde müşterektir. Hiçbir ferde veya cemaata mahsus veya munhasır değildir. İşte hakimiye-i milliye mefhumunun hakikati de bundan ibarettir. Yani milletin velayet-i ammesi demektir. (Hilafet ve Hakimiye-i Milliye, 39)

Seyit Bey'e izafe edilen "Hilafet ve Hakimiye-i Milliye" isimli eserdeki bu pasajdan ve kitabın baştan sona tetkikine dayanarak onun meşru bir hakimiyet anlayışına sahip olduğunu ve bunun da halk egemenliği tarzında tezahürünün Seyit Bey nezdinde makbul olduğunu söylemek mümkündür.